

Het deelvak Duits 1 op het vwo – een evaluatie door docenten over het schooljaar 1998-1999

SIDONIE RADEMAKER

De invoering van de Tweede Fase voor het voortgezet onderwijs is niet zonder de nodige problemen verlopen. In het bijzonder lijkt dit te gelden voor de deelvakken Frans 1 en Duits 1 voor leesvaardigheid (zie Levende Talen Tijdschrift jaargang 1, nummer 2) De vraag rijst echter of de problemen in het geval van die deelvakken inderdaad wel zo nodig waren. Of anders geformuleerd: in hoeverre hadden de problemen in het geval van die deelvakken voorkomen kunnen worden c.q. in hoeverre kunnen ze worden opgelost? Om een beter beeld te krijgen van de manier waarop docenten inhoud gegeven hebben aan het deelvak Duits 1 en zo van de problemen die zij daarbij in de praktijk hebben ondervonden, heb ik in het kader van mijn opleiding aan het Instituut voor de Lerarenopleiding (ILO) van de Universiteit van Amsterdam voor het vak Duits onderzoek gedaan naar de ervaringen van docenten met het deelvak Duits 1.

Opzet van het onderzoek

De invoering van de Tweede Fase betekende voor het vak Duits een splitsing in Duits 1 en Duits 2. Het in het algemene deel opgenomen en dus voor alle leerlingen verplichte deelvak Duits 1 richt zich (evenals Frans 1) op het vwo

op leesvaardigheid, terwijl het in het profiel- of vrije deel op te nemen en daarmee facultatieve deelvak Duits 2 (evenals Frans 2) het complete vak (d.w.z. de vaardigheden luisteren, spreken, schrijven, lezen en literatuur) omvat. Het onderzoek besloeg de ervaringen van docenten met het deelvak Duits 1 over het gehele schooljaar 1998-1999. In dat schooljaar werd het in het kader van de Tweede Fase ingevoerde deelvak Duits 1 voor het eerst op 124 scholen die een jaar eerder dan de overige scholen met de Tweede Fase waren begonnen, aangeboden. Deze 124 scholen zijn schriftelijk geënquêteerd (een enquête per school). 49 Enquêtes kwamen uiteindelijk volledig ingevuld terug, wat neerkomt op een respons van zo'n 40%. De driedelige onderzoeksdoelstelling van de enquête heeft betrekking op (1) de mate van tevredenheid over het deelvak Duits 1, (2) de daarvoor bepalende factoren (al dan niet gelegen in de invulling van het vak Duits 1) en (3) de realisatie van didactische vernieuwingen, specifieke knelpunten bij de uitvoering daarvan en eventueel door docenten gevonden oplossingen voor die knelpunten. De vrij uitgebreide enquête (58 vragen) bevatte vragen naar de houding ten opzichte van onderwijsvernieuwing en de mate waarin die was doorgevoerd, naar hun opvatting over autonomie van de

leerling en naar het gebruik van bepaalde hulpmiddelen (video / audio). Docenten konden de meeste vragen beantwoorden op een schaal van 1 tot 5. Daarnaast bevatte de enquête ook open vragen (15 in totaal), waarin docenten konden aangeven hoe zij hun lessen precies hadden vormgegeven, welke werkvormen zij hanteerden en met welke specifieke problemen zij te kampen hadden.

De steekproef

Alvorens in te gaan op de uitkomsten van de enquête is het van belang de samenstelling en representativiteit van de steekproef in ogenschouw te nemen. De volgende tabel geeft het schooltype weer.

Schooltype		
mavo-havo-vwo	49	(24)
vbo-mavo-havo-vwo	28.6	(14)
havo-vwo	18.4	(9)
categoriiaal gymnasium	4.1	(2)

Tabel 1 - Schooltype (in %; tussen haakjes zijn de absolute aantallen gegeven)

Tabel 2 laat zien welke leergangen het meest werden gebruikt.

Leergang		
Neue Kontakte	38.8	(19)
Na Klar!	26.5	(13)
Spitze	10.2	(5)
Neue Welle	8.2	(4)
Mach's gut	6.1	(3)
Perspektiven	4.1	(2)
Regenbogen	2.0	(1)
Immer gerade aus	2.0	(1)
Niet geantwoord	0	(1)

Tabel 2 - Gebruikte leergangen voor Duits 1 op het vwo (in %; tussen haakjes zijn de absolute aantallen gegeven)

Met betrekking tot de docenten kan worden opgemerkt dat de groep respondenten zich voornamelijk bevindt in leeftijdscategorieën met ruimere ervaring (zie tabel 3).

Leeftijd		
20-25 jaar	0	(0)
25-30 jaar	0	(0)
30-35 jaar	12.2	(6)
35-40 jaar	6.1	(3)
40-45 jaar	16.3	(8)
45-50 jaar	18.4	(9)
50-55 jaar	20.4	(10)
55-60 jaar	24.5	(12)
60-65 jaar	2.0	(1)

Tabel 3 - Leeftijd van de docenten (in %; tussen haakjes zijn de absolute aantallen gegeven)

De vraag, in hoeverre deze verdeling een representatieve afspiegeling is van de vergrijzing van het onderwijzend personeel of eerder het gevolg van een relatief grotere bereidheid onder oudere docenten tot het invullen van enquêtes viel buiten het kader van mijn onderzoek.

Uitkomsten van de enquête

Zoals gezegd hebben de vragen in de enquête met name betrekking op (1) de mate van tevredenheid over het deelvak Duits 1, (2) de daarvoor bepalende factoren (al dan niet gelegen in de invulling van het vak Duits 1) en (3) de realisatie van didactische vernieuwingen, specifieke knelpunten bij de uitvoering daarvan en eventueel door docenten gevonden oplossingen voor die knelpunten.

De mate van (on-)tevredenheid Beginnend met de tevredenheid blijkt 0% zeer tevreden met het deelvak Duits 1, 12.2% tevreden, 26.5% enigszins tevreden, 28.6% enigszins ontevreden, 22.4% ontevreden en 8.2% zeer ontevreden. Er kan worden opgemerkt

dat een kleine meerderheid (zo'n 60%) van de respondenten in meer of mindere mate ontevreden is. Dat derhalve iets minder dan 40% van de respondenten in meer of mindere mate wel tevreden is, dient wellicht niet onopgemerkt te blijven.

Factoren voor (on-)tevredenheid en invulling van het vak

Welke waren nu de voor de tevredenheid c.q. ontevredenheid bepalende factoren? Als redenen voor de tevredenheid werden door de respondenten zelf onder andere genoemd dat leerlingen goed overweg konden met moeilijker teksten, dat de resultaten redelijk tot goed waren en op de derde plaats dat leerlingen positief waren over de zelfstandige werkwijze. Bovendien bleken zowel de mate waarin docenten aangaven te werken in tweetallen, de mate waarin zij aangaven erin geslaagd te zijn strategieën aan te leren als de mate waarin zij aangaven literaire teksten te behandelen positief met de mate van tevredenheid te correleren.

Maar waardoor was men toch overwegend niet tevreden? De drie redenen die door de respondenten desgevraagd zelf het meest genoemd werden, waren (1) het gebrek aan contacttijd, (2) de beperking van het vak tot één vaardigheid en (3) de saaiheid van lessen die uitsluitend de leesvaardigheid trainen. De factoren leeftijd en nascholing van de docent, leergang en groepssamenstelling bleken geen noemenswaardige invloed te hebben. Wel bleek er een negatieve correlatie te bestaan tussen de hoeveelheid schrijfvaardigheidsonderwijs en de mate van tevredenheid. Wellicht roept het bij leerlingen weerstand op bij Duits 1 ook Duits te moeten schrijven.

Met betrekking tot de eerste factor voor de ontevredenheid, het gebrek aan contacttijd, kan worden opgemerkt dat in 1998-1999 de situatie zo was, dat 30.6% van de scholen Duits 1 in klas 4 en 5 en 65.3% in klas 4, 5 en 6 aanbood. Inmiddels behoort het echter tot

de mogelijkheden het tekort aan contacturen te verhelpen door het vak Duits 1 eerder af te sluiten. Het percentage scholen dat Duits 1 inmiddels eerder afsluit en zo het aantal contacturen per week weet te verhogen zal dan ook waarschijnlijk groter zijn dan bij de steekproef het geval is. Bezwaar overigens tegen het vervroegd afsluiten van de deelvakken is wellicht een mogelijk uiteindelijk niveauverlies. Aan het eind van de vierde klas zijn leerlingen voor teksten met een hoger abstractieniveau wellicht minder ontvankelijk dan aan het eind van de vijfde klas (zie Mulder, 2000). Tegen dit argument zou echter weer kunnen worden ingebracht dat het rendement bij een - al dan niet door lesuitval onregelmatige - contacttijd van 1 uur per week geringer is dan bij een intensiever en frequenter contact gedurende kortere tijd. Vergelijkend onderzoek in dit opzicht zou wellicht meer licht kunnen werpen op de vraag naar de optimale inrichting van de leesvaardigheidsdeelvakken.

Voor wat betreft de tweede factor, de beperking van het vak tot één vaardigheid, te weten het lezen, kwam uit de enquête naar voren dat andere vaardigheden toch in beperkte mate aan bod kwamen, zoals blijkt uit de tabel 4.

Onderdeel	Niet	Enigszins	Regelmatig	Zeer)veel
Landeskunde	15.2	58.7	26.1	0
Grammatica	28.3	54.3	15.2	2.2
Spreekvaardigheid	60.0	31.1	4.4	4.4
Schrijfvaardigheid	60.0	31.1	6.7	2.2
Luistervaardigheid	66.7	26.7	4.4	2.2
Literatuur	78.3	21.7	0	0

Tabel 4 - Aandacht voor andere onderdelen naast leesvaardigheid (in %)

De vraag rijst in hoeverre het mogelijk is naast leesvaardigheid ook andere onderdelen aan bod te laten komen zonder afbreuk te doen

aan de oorspronkelijke gedachte achter het vak. Misschien is dit toch mogelijk als men bedenkt dat leesvaardigheid bij het deelvak wel centraal staat, maar het oefenen van andere vaardigheden toch niet geheel uitgesloten is. Zoals Mulder (2000, 20) betoogt, kunnen ook luister-, schrijf- en spreekvaardigheid deel uitmaken van de lesstof. In dit kader zou men ook kunnen denken aan het aantrekkelijker maken van de les door audiovisueel materiaal en het toepassen van ICT.

Om aan de derde factor voor ontevredenheid die in het verlengde ligt van de eerste twee iets te doen, zou men kunnen denken aan de inhoud van de te behandelen teksten. Van de docenten probeerde 63% iets te doen aan de saaiheid van de lessen, onder andere door het behandelen van actuele krantenteksten en het behandelen van teksten uit jeugdbladen. Dit hielp in beperkte mate. Uiteindelijk werd de saaiheid toch 11 keer als reden voor de ontevredenheid aangevoerd. Wanneer men in dit verband kijkt naar de mate waarin behandelde teksten volgens de docenten aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen is er in dit opzicht wellicht nog vooruitgang te boeken.

Mate van aansluiting

Sterk	0	(0)
Behoorlijk	12.5	(6)
Enigszins	62.5	(30)
Nauwelijks	25	(12)
Geheel niet	0	(0)

Tabel 5 - Aansluiting van de teksten bij de belevingswereld van leerlingen volgens docenten (in %; tussen haakjes zijn de absolute aantallen gegeven)

In aanmerking genomen dat de moeilijkheid van het tekstaanbod en problemen voor zwakkere lezers over het algemeen genomen lijken mee te vallen, zou men wellicht ook aan iets moeilijker, uitdagender materiaal kunnen

denken. In dit kader valt ook te denken aan het behandelen van teksten in het Duits in overleg met of aangedragen door andere secties (ook wel aangeduid met de term 'immersion'). Blijkens de enquête wordt dit nauwelijks toegepast. Zeer vaak of regelmatig deed dit 0%, soms 10.2% en geheel niet 89.8%.

Onderwijsvernieuwing

De houding van de respondenten ten opzichte van onderwijsvernieuwing in het algemeen kan zeker niet onwelwillend genoemd worden. In tabel 6 zijn de percentages gegeven. Opgemerkt dient te worden dat het hierbij gaat om inschattingen van docenten van hun eigen houding.

Houding

Zeer positief	14.3	(7)
Positief	51	(25)
Neutraal	16.3	(8)
Enigszins negatief	16.3	(8)
Zeer negatief	2.0	(1)

Tabel 6 - Houding van docenten ten opzichte van onderwijsvernieuwing in het algemeen (in %; tussen haakjes zijn de absolute aantallen gegeven)

Deze resultaten zijn wellicht nog sprekender in het licht van de leeftijdsopbouw van de totale respons (zie tabel 3). Op grond van deze uitkomsten zou de voorzichtige conclusie getrokken kunnen worden, dat, voor zover de docenten ontevreden blijken te zijn over het deelvak Duits 1, de oorzaak hiervan niet bij voorbaat moet worden gezocht in de instelling van het onderwijzend personeel ten opzichte van onderwijsvernieuwing in het algemeen. Met betrekking tot de realisatie van vernieuwingen in de didactiek in het kader van de Tweede Fase kan worden geconstateerd dat docenten hier vrij ruime aandacht aan besteden. De uitkomst op de vraag naar de mate waarin er sprake was van onderwijs-

vernieuwing bedroeg gemiddeld 2.73 op een 5-puntsschaal. Voor zelfstandigheid bedroeg dit 3.61, voor de aandacht die besteed werd aan strategietraining en metacognitie 3.02 en voor ICT 2.33. Ter relativering dient overigens te worden opgemerkt dat slechts 6% van de ondervraagden voor de meest vergaande van vier gegeven definities (Westhoff 1996) van het begrip zelfstandigheid koos. De meeste aandacht voor wat betreft het trainen van strategieën ging uit naar de functie van titels en tussenkopjes en de logica van de tekstopbouw. Docenten vonden ook dat zij er bij deze aspecten het beste in geslaagd waren leerlingen ervan bewust te maken. Bepalende factoren voor de mate van vernieuwing zijn uit de analyse niet naar voren gekomen.

Opgemerkt kan verder nog worden dat zo'n 40% van de lestijd individueel werd gewerkt, zo'n 30% klassikaal en 20% in tweetallen. In aanmerking genomen dat werken in tweetallen in de enquête positief correleerde met de mate van tevredenheid kan ook in dit opzicht wellicht nog 'winst' worden geboekt. Ten slotte komt uit de enquête naar voren dat bijna de helft (48.9%) van de docenten erin slaagt gerichte aandacht te schenken aan zwakkere lezers.

Een opvallende tendens die uit de enquête naar voren komt, heeft niet zozeer te maken met de inhoud van het deelvak Duits 1 als wel met de positie van het vak Duits als vreemde taal in het studiehuis. Zo'n 90% van de respondenten geeft aan dat het percentage leerlingen van het totale aantal in het vierde leerjaar dat Duits 2 heeft gekozen achterblijft bij het percentage dat voor invoering van de Tweede Fase Duits in het vakkenpakket koos. Ruim 60% van de docenten geeft aan dat het aantal leerlingen met Duits 2 is gehalveerd en volgens zo'n 15% is het zelfs een kwart of minder van het percentage dat voor invoering van de Tweede Fase Duits in het pakket koos. De drie meest genoemde redenen voor dit fenomeen zijn het feit dat Duits 2 in slechts één

profiel ('Cultuur en Maatschappij') is opgenomen (12x), de geringe keuze van het C&M-profiel (11x) en op de derde plaats de toegenomen concurrentie van andere vakken door het grotere vakkenaanbod (management en organisatie, filosofie) (10x).

Samenvatting

De belangrijkste conclusie van het onderzoek is dat na een jaar zo'n 60% van de docenten in meer of mindere mate ontevreden is over het deelvak Duits 1. De drie belangrijkste redenen voor die ontevredenheid die docenten noemen, zijn het gebrek aan contacttijd, de door hen als onlogisch ervaren versnippering van het vak doordat het tot leesvaardigheid beperkt is en in de derde plaats de saaiheid en eentonigheid van uitsluitend leesvaardigheidsonderwijs. De saaiheid en het tekort aan contacturen komen ook uit de relationele analyse naar voren als factoren die het sterkste verband houden met de mate van tevredenheid. De moeilijkheid van het tekstaanbod bleek geen rol te spelen. Ook de problemen voor zwakkere lezers waren van ondergeschikt belang voor de mate van tevredenheid. Tussen factoren als leeftijd en nascholing van de docent, leergang en groepssamenstelling en de tevredenheid bleek evenmin een statistisch betekenisvol verband te bestaan. In aanmerking genomen dat de factoren die het meest bepalend zijn voor de ontevredenheid over het vak Duits 1 van dien aard zijn dat zij buiten de directe invloedssfeer van de docent liggen, is het niet eenvoudig op basis van de uitkomsten van deze enquête aanbevelingen te doen. Het volgende kan echter wel worden opgemerkt.

Om aan het bezwaar van de te geringe contacttijd tegemoet te komen, zou men erover kunnen denken - zoals sinds de aanpassingen van de Tweede Fase overigens al gebeurt - het vak Duits 1 in plaats van 1 uur per week 1.5 of 2 uur te geven, waarbij het vak eerder, bijvoorbeeld in de tweede helft van het vijfde schooljaar kan worden afgesloten.

De tweede factor betreft het feit dat Duits 1 zich beperkt tot het onderwijs in slechts één vaardigheid. Hier is moeilijk verandering in te brengen zonder afbreuk te doen aan de oorspronkelijke gedachte achter het vak. In dit verband dient bovendien te worden opgemerkt, dat er een positieve correlatie bestaat tussen de mate waarin docenten aandacht besteden aan schrijfvaardigheid en de mate van ontevredenheid. Bij de aandacht voor de overige vaardigheden is een dergelijk verband niet gevonden. Dit zou een overweging kunnen vormen, het vak met aanvullend audiovisueel materiaal of ICT-elementen te 'verrijken'.

Aan de derde bepalende factor voor de onvrede, de saaiheid van het tot één vaardigheid beperkte vak, probeerde het merendeel van de docenten (63.3%) iets te doen, onder meer door het behandelen van actuele kranteteksten, door het geven van aparte opdrachten en door het behandelen van teksten uit jeugdbladen. Dit hielp in beperkte mate (zie tabel 7).

Teksten uit kranten	2.33
Aparte opdrachten	2.32
Teksten uit jeugdbladen	1.87

Tabel 7. Oplossingen voor de saaiheid. De getallen zijn de gemiddelde score op een 4-puntsschaal (1 hielp niet – 2 hielp enigszins – 3 hielp grotendeels – 4 hielp volledig).

Dat het probleem van de saaiheid (nog) niet volledig lijkt te zijn opgelost, blijkt ook uit het aantal keren dat de saaiheid uiteindelijk door docenten expliciet als reden voor de ontevredenheid is aangevoerd (11x). Ook in dit opzicht zou het afwisselen van het leesmateriaal met het aan bod laten komen van andere, met name receptieve vaardigheden, mogelijk verlichting kunnen brengen.

LITERATUUR

Mulder, H. (2000). Deelvakken Frans en Duits leesvaardigheid gered: nu de invulling nog. *Levende Talen Tijdschrift* 1(2), 12-23.

Westhoff, G. (1996). Zelfstandigheid en zelfstandigheid is vier. *Levende Talen* 510, 253-257.